

РОЗДІЛ II

Історіографія декабристського руху

Олександр Костючок

ДЕКАБРИСТИ І МАСОНИ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІСТОРІОГРАФІЇ

Метою даної роботи є розгляд відображення в науковій літературі проблеми зв'язків декабристів з масонами.

Актуальність питання полягає у виявленні основних поглядів на дану проблему, в контексті розгляду такої таємної організації як масонство.

Досліджуючи питання про зв'язки декабристів з масонством слід відзначити, що в історіографії склалися два погляди на дану проблему.

Перша течія, яка є найбільш поширеною в історіографії, тісно пов'язана з тією думкою, що декабристи є борцями за прогресивні ідеї, та їхня діяльність оцінюється як позитивна. До когорти дослідників цієї течії відносяться Семевский, Довнар-Запольський та ін. [1] Особливу увагу серед істориків до питання про зв'язки масонства з декабристами виявив Семевский. Дослідник присвятив цілий розділ в своїй книзі "Суспільні та політичні ідеї декабристів" під назвою "Декабристы-масоны" , а також в розширеній статті "Декабристы-масоны" в журналі "Минулі літа", які відображають одну й ту ж думку автора. В своєму дослідженні автор застосовував як джерела: протоколи допитів декабристів, спогади учасників декабристського руху, документи зібрані Пипінім, музейні збірки документів(Петербургу та Москви), залучаючи при трактуванні масонства іноземні документи - устави лож, листи.

Семевский зазначає, що частина декабристів входила в масонство, але перебувала там недовго. Серед засуджених членів повстання 23 були колишніми масонами [2]. Найбільше колишніх братів-масонів поставила ложа "Трех Добродетелей" членом якої був Пестель [3]. Майбутні повстанці входили до різних лож, а ті, в свою

чергу, об'єднувались у два великих об'єднання – "Великая провинциальная ложа" та "Союз Астреи". Дослідник зазначає, що масонство було етапом у еволюції способів боротьби "з існуючим злом" та природно було перейнято від 18 ст. і "багато декабристів пройшли цю школу, але скоро відчули себе занадто обмеженими умовами і завданнями нашого(російського) масонства майже виключно морального і благодетельного характеру" [4]. Більшість членів побувала в масонах недовго і до 20-го року головні діячі – Пестель, брати Муравйови-Апостоли, Муравйови, як і інші учасники порвали зі своїми ложами, тобто до офіційної заборони в 1822 році [5]. Водночас підкреслювався фактор впливу масонства під час створення перших декабристських організацій: "Союзу Спасіння" та "Союзу Благоденства" де "до відомої міри відчувався вплив масонства". Заснування Таємного товариства мало мету прикриватись виглядом масонської ложі та слугувати місцем для вербування нових членів [6].

Досліджуючи причини розриву з масонством Семевський на прикладі статуту "Союзу Астреи", зображує реальну суть масонського руху наголошуючи, що "масони Союзу Астреи були вірними рабами російського уряду", та основною зацікавленістю масонством став містицизм, який охопив частину російського суспільства. Декабристів це не задовольняло, тому основою розчарування стали "політичний консерватизм наших(російських) масонів, мізерні розміри їх просвітницької та благодетельної діяльності і, в кінці кінців, витрата часу на відвідання лож і виконання їх ритуалу" [7].

Головними недоліками даної праці є суперечність, що викликана твердженнями авторами з одного боку про характер масонських лож, як *місця* опозиції, причому таємної, з іншого – це ніяк не поєднується з тим, що були списки учасників цих лож, а також права створювати ці "таємні товариства" надавалися з дозволу міністерства внутрішніх справ. Тобто автор зосереджується на зв'язках між легальним (бутафорним), по суті, масонством та декабристами. Такий факт звичайно підтверджує особливість декабристського руху як руху проповідуваного прогресивними діячами незалежними від масонства.

У праці Пипіна "Російське масонство", коротко зазначаються ложі в яких перебували головні діячі декабристського руху, та час перебування в цих ложах. Всі вони вийшли з лож ще до офіційної заборони 1822 року. Причини цієї заборони для Пипіна невідомі, оскільки загрози для режиму вони не являли [8].

Довнар-Запольський більшістю схиляється до думки про перебування декабристів у масонстві короткий термін і їхнього виходу до вже згаданої заборони масонства. Влаштування ж таємного товариства схожого на масонську ложу, мало слугувати прикриттям [9].

Єфремов висловив свої думки в праці "Масонство на Україні". В своїй основі ця праця є компіляцією з праць Семевського, при цьому дещо оригінально трактуючи фактичний матеріал. Так на думку Єфремова – масонство стало паростком, що сприяв появі декабристського руху, та "виявляло тенденцію стати українським - не тільки територіально, а вже й національно-українським". Автор доопрацював матеріали та припущення Семевського про масонство на Україні надавши йому національного забарвлення, та наштвхуючи на думку про масонство як ланку в історії боротьби з царизмом. Декабристські організації не ототожнюються з масонськими, хоча і зазначається, що товариство "Об'єднаних слов'ян" виросло з масонських елементів, "але поставило собі вже значно конкретніші і суто політичні завдання" [10].

Дані праці являють собою дослідження, що опираються на серйозну джерельну базу. Але ці джерела є надзвичайно суб'єктивними, вони не розкривають всієї суті проблематики, мають справу з бутафорним масонством - товариство таємне, але про нього всі знають.

Справжнє таємне товариство ніколи не видає своїх членів, та не має такої кількості писемної інформації та зазвичай діє невідомо для оточуючих. Довести існування таких товариств, а в даному контексті, зв'язків з декабристами не має ніякої змоги за допомогою прямих джерел. Дані висновки спираються лише на логічні припущення та непрямі докази.

Даний напрям історіографії базується лише на таких принципах. Джерельна база ґрунтується на логічних висновках та відповідному трактуванні подій, що розгортались навколо декабристського виступу. Головними ідеями даного напрямку є нівеляція міфів про декабристів та возвеличення самодержавного режиму, облагородження та освячення імператорів Олександра та Миколи (особливо) не як тиранів, а як найпрогресивніших діячів та людей з високою честю – "царів-лицарів". Напрямок консервативний, якщо і не відверто реакційний. Виступ декабристів вважається за зраду. Образи учасників виступу обливаються брудом. Представниками даного напрямку виступають графіня Толь та Башилов.

Головні ідеї Толь викладені в праці "Нічні браття. Масонське дійство". В своєму творі автор зазначає, що праця ґрунтується на логічних висновках. Задумом праці є показ виступу декабристів як результат всесвітньої масонської змови, мета якої "світова масонська республіка під верховним управлінням патріарха, що вибирається пожиттєво з членів таємної патріаршої ради" [11]. Про самих учасників та їх організації графиня стверджувала наступне: "Союз Спасения, Союз Благоденствия, Северное общество, Южное общество, Общество соединенных славян – всі вони злились в одне імя: "декабристи". І це найменування все-таки неправильно, так як їх справжнє імя повинно було б бути: "Масонське дійство" [12]. Парламентаризм, конституція – це масонські речі. Центр масонства знаходився поза Росією, вони керували декабристами. Посвяченим в вищі чини був Пестель, тоді як інші були в невіданні, обдурені. Змова масонства підготовлювалася, але Пестель самостійно вирішив узурпувати владу та зайняти Всеросійський престол без відома "масонського начальства". За це його покарали самі ж масони через масона Сперанського. Він в звіті цареві навмисно поставив Пестеля в списку під номером 1 та пропонував його четвертувати. Автор вважає справедливим доказом дану підставу, мовляв Сперанський міг пом'якшити кару Пестелю та іншим декабристам. Сама праця насичена російським націоналізмом та елементами антисемітизму. Декабристи – це масонське зло, що порушило присягу, виступило проти царя та замахнулось на православ'я [13]. Самі ідеї змовників видаються привнесеними з Заходу.

Недоліками даної праці є висока тенденційність, яка проявляється в усіх аспектах. Пестель критикується зі всіх боків, навіть в анатомічних рисах обличчя автор намагається знайти образи, що підтверджували б антихристиянські якості – довгі передні зуби знак "хищности". Автор поєднує бутафорне масонство з таємним, справжнім, вважаючи його за одну ланку. Стає невідомим чому масонство готувалось до виступу, але виступило лише справді революційно у 1905 році. Масони були при владі - займали високі пости, навіщо їм було робити переворот проти самих себе? Дана праця є цікавою з погляду логіки викладу та припущень. Наукова цінність занадто низька.

Башилов в своїй праці "Російське масонство" стоїть на тих же поглядах, що і Толь. Але в усій праці, яка є поєднанням вирізок з книжок Цетліна, Тургенева, Білова та художнього роману Мережковського з незрозумілим залученням законів Російської імперії та окремих листів, не має чіткої аргументації та відповідних висновків, як це робила Толь. Єдиним завданням твору є очорнення

декабристів застосовуючи художні твори, ототожнення Пестеля зі втіленням сатанізму та співставлення "Руської Правди" як "єдиної ідеологічної лінії на дріждях котрих виріс ленінізм і сталінізм" [14]. Безглуздість тверджень та поглядів відразу впадають в вічі. Наукова цінність даної праці надзвичайно мала.

Коротко підсумовуючи варто зазначити: на даному етапі наукових досліджень залишається не визначеною проблема зв'язків декабристів та масонів. Жодні з історичних напрямків не дають ствердних відповідей. Цей стан речей пов'язаний з особливостями масонства, яке діє таємно та ніколи не видає своїх таємниць. Дослідження на джерельній базі не дають чітку відповідь, оскільки відображають показове масонство, в час, коли масонство було в моді і за справжню суть ніхто не турбувався. Найбільш інтригуючими є висновки Толь, тому що ніхто їх не довів і ніхто їх не заперечив. Дане питання залишається відкритим.

Джерела та література:

1. **Казьмирчук Г. Д., Сіпкін А. В.** М. В. Довнар-Запольський як декабристознавець // УІЖ. – 1995. – № 1. – С. 175.
2. **Семевский В. И.** Политические и общественные идеи декабристов. – СПб., 1909. – С. 322.
3. Там само. – С. 287
4. Там само.
5. Там само. – С. 321.
6. Там само. – С. 287, 292, 354.
7. Там само. – С. 324, 354.
8. **Пыпин А. Н.** Русское масонство XVIII и первая четверть XIX в. – Пг., 1916. – С. 454.
9. **Довнар-Запольский М. В.** Тайное общество декабристов. Исторический очерк, написанный на основании следственного дела. – М., 1906. – С. 9.
10. **Єфремов С.** Масонство на Україні // www.ukrhistory.narod.ru/texts/yefremov-1.htm
11. **Толь С. Д.** Ночные братья. Масонское Действо. – М., 2000. – С. 38.
12. Там само. – С. 41.
13. Там само. – С. 50, 51, 52, 77, 79, 157, 163, 176–177.
14. **Башилов Б.** Масоны и заговор декабристов. – Т. 5. История русского масонства // www.magister.msk.ru/library/history/mason/bashil09.htm